

"יוצרים עתיד" – תוכנית מעבר מבית הספר לעולם התעסוקה עבור תלמידים עם מוגבלות מחקר הערכה

ליטל ברלב יעל בכר

המחקר הוזמן על ידי אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה (מתו"ה)
במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים ומומן בסיועו

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
תרגום לאנגלית (תקציר ותמצית מנהלים): אוולין איבל
עיצוב גרפי: אפרת ספיקר

מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל
ת"ד 3886 ירושלים 9103702
טלפון: 02-6557400
brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | אלול תש"ף | ספטמבר 2020

עוד פרסומים של המכון בנושא

ברלב, ל. וסנדלר לף, א. (2018). עובדות ומספרים - אנשים עם מוגבלות בישראל 2018. ג'וינט ישראל מעבר למגבלות ומכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.

יאבו, מ. וריבקין, ד. (2018). הערכת תוכנית שילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים. דמ-779-18

נאון, ד., הרן, ד., סופר-פורמן, ח. והדר, י. (2017). אתגרים בשילוב אנשים עם מוגבלות במעגל העבודה -סקירה של ארבע קבוצות יעד. ביטחון סוציאלי 102, 295-323.

ריבקין, ד. ולף, י. (2017). קידום תעסוקת אנשים עם אוטיזם בתפקוד גבוה בשוק החופשי: סקירת ספרות והערכת תוכנית ניסיונית בבית אקשטיין. ביטחון סוציאלי 102, 263-294.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

רקע

שלב המעבר מבית הספר התיכון לעולם הבוגרים הוא שלב חשוב ומורכב. עזיבת המסגרת המובנית מאתגרת ודורשת משאבים אישיים וסביבתיים. עבור צעירים עם מוגבלות האתגר גדול אף יותר עקב קשיים נוספים הקשורים למוגבלותם. תוכניות מעבר בית ספריות נועדו לסייע לבני הנוער בביצוע המעבר ולתת להם במסגרת בית הספר הכנה להשתלבות בעולם הבוגרים בתחומים של פנאי, לימודים, תעסוקה ועוד.

תוכנית "יוצרים עתיד" (להלן: התוכנית) היא תוכנית מעבר מבית הספר לעולם העבודה עבור תלמידים עם מוגבלויות שונות הלומדים בחינוך המיוחד. התוכנית הופעלה על ידי השירות לשיקום תעסוקתי באגף השיקום של משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה) בשיתוף עם האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך. התוכנית פעלה בבתי ספר לחינוך מיוחד ובכיתות חינוך מיוחד בבתי ספר רגילים. מטרת התוכנית הייתה לחשוף את התלמידים לעולם התעסוקה ולפתח אצלם אוריינטציה עתיד ויכולת לביצוע בחירות חשובות הקשורות לעתידם. התוכנית כללה שני חלקים עיקריים: חלק עיוני של היכרות אישית וכללית עם עולם התעסוקה וחלק מעשי של התנסות תעסוקתית במקומות עבודה בשוק החופשי. המחקר נערך עבור משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

מטרת המחקר

מחקר ההערכה עסק באופן יישום התוכנית בבתי הספר ובבחינת אופן הפעלתה והשפעותיה לטווח הקצר ולטווח הארוך. מטרת המחקר היא להעריך את התוכנית ולסייע בהמשך פיתוחה.

שיטת המחקר

המחקר בוצע בשילוב של מתודות מחקר איכותניות וכמותיות, וכלל רכיבי מחקר שונים ומגוון של שיטות מחקר. בשלב הראשון בוצעו ביקורים בבתי ספר שהשתתפו בתוכנית וכן במקומות ההתנסות התעסוקתית, במסגרת הביקורים נערכו שיחות אישיות וקבוצתיות עם ממונים ותלמידים. בשלב השני בוצעו ראיונות חצי מובנים עם אנשי הצוות החינוכי בבתי הספר האחראים לתוכנית, עם זכייני התוכנית ועם אנשי מפתח במשרד הרווחה ובמשרד החינוך. בשלב השלישי הועברו שאלונים כמותיים לרכזי התוכנית, לתלמידים, למורים ולממונים במקומות ההתנסות. שנתיים לאחר איסוף הנתונים הכמותיים הראשונים מילאו ההורים שאלונים במטרה לבחון את התוצאות לטווח הארוך. איסוף הנתונים הכמותיים בוצע בקרב קבוצה של משתתפי התוכנית וקבוצת השוואה של תלמידים בעלי מאפיינים דומים שלא השתתפו בתוכנית.

ממצאים עיקריים

יישום התוכנית - התוכנית הופעלה על ידי שני מפעילים: עמותת "אלווין" שהייתה המפעיל העיקרי ועמותת "שמע". יישום התוכנית בוצע על פי מודל עבודה שפותח למען התוכנית וכלל כמה רכיבים. בפועל נמצא כי חלק מרכיבי המודל לא בוצעו במלואם וייתכן שהיישום החלקי פגע במועילות התוכנית.

שביעות הרצון מן התוכנית של כלל הגורמים המעורבים בה הייתה גבוהה מאוד. 98% מן הממונים במקומות ההתנסות העידו על שביעות רצון גבוהה או גבוהה מאוד מהשתתפותם בתוכנית. 85% מן הממונים הביעו רצון להמשיך ולהעסיק תלמידים במסגרת התוכנית וחלקם אף הביעו עמדות חיוביות כלפי העסקה של תלמידים כעובדים מן המניין בעתיד. 91% מן ההורים דיווחו כי היו מרוצים או מרוצים מאוד מן התוכנית.

92% מן המורים חשבו כי ההתנסות תרמה או תרמה מאוד ליכולת של התלמיד להשתתף בשוק העבודה. 88% מן ההורים חשבו כי התוכנית תרמה או תרמה מאוד ליכולת של התלמיד להשתלב בעבודה.

אחת מן המטרות המרכזיות של התוכנית הייתה שילוב התלמידים במסגרות נורמטיביות של צבא, שירות לאומי, לימודים או עבודה בשוק החופשי לאחר סיום הלימודים. המחקר מצא כי מרבית התלמידים השתלבו לאחר סיום הלימודים במסגרות אלו, אם כי לא נמצאו הבדלים מובהקים בין משתתפי התוכנית למשתתפי קבוצת ההשוואה. תרומת התוכנית עבור התלמידים היא בהיכרות עם עולם העבודה, צבירת ידע וניסיון מקצועי ושיפור מיומנויות עבודה.

תרומה נוספת של התוכנית היא בשיפור הקשר עם רשויות הרווחה. הממצאים מראים כי השתתפות בתוכנית העלתה באופן מובהק את ההיכרות עם רשויות הרווחה והשירותים שהן מציעות עבור צעירים עם מוגבלות.

תמצית מנהלים

רקע

שלב המעבר מבית הספר התיכון לעולם הבוגרים הוא שלב התפתחותי חשוב ומורכב ובו צעירים (בני 15-29) במדינות המערב מקבלים החלטות בעלות השפעה על התפתחותם העתידית בתחומים של: לימודים, תעסוקה, מגורים, פנאי ועוד (Vrășmaș, 2012). העזיבה של מסגרת בית הספר לחיים בוגרים ועצמאיים מאתגרת עבור כלל הצעירים ואף יותר עבור צעירים עם מוגבלות. צעירים עם מוגבלות מתקשים יותר ברכישת השכלה אקדמית, בהבטחת תעסוקה רווחית ובתחושת עצמאות לאחר סיום בית הספר התיכון (Newman et al., 2011; Sanford et al., 2011). גם ההשתלבות בשוק העבודה קשה יותר עבור אנשים עם מוגבלות ושיעורי השתתפותם בשוק העבודה נמוכים בישראל ובעולם. הגורמים המרכזיים התורמים להצלחה של צעירים עם מוגבלות בשוק העבודה הם ציפיות חיוביות של ההורים ותמיכה משפחתית, הגברת ההכוונה העצמית והתנסות בעבודה במהלך הלימודים בבית הספר התיכון.

תוכניות מעבר נועדו לסייע לצעירים עם מוגבלות במעבר מבית הספר לחיים הבוגרים בתחומים השונים. התוכניות נערכות במסגרת בית הספר ומעניקות לתלמידים כלים והתנסויות מעשיות להתמודדות עם החיים שלאחר סיום בית הספר. נמצא כי תוכניות מעבר הן סמן להצלחה בחיים הבוגרים לאחר סיום בית הספר (Mazzotti et al., 2016).

תוכניות מעבר כוללות בתוכן רכיבים של הגברת ההכוונה העצמית ופיתוח אוריינטציית העתיד של הצעירים. הכוונה עצמית, הכוללת שייכות, מסוגלות ואוטונומיה מגבירה את הסיכויים להשתלבות בשוק העבודה (Shogren et al., 2015; Wehmeyer & Palmer, 2003). אוריינטציית עתיד היא היכולת של הפרט לדמיין ולתכנן את עתידו ולפעול בהתאם לכך (Nurmi, 1991). היכולת לדמיין מטרות עתידיות מעלה את הציפייה לממש אותן ויכולה לתרום לשיפור הרווחה הנפשית (Webster et al., 2014).

תוכנית "יוצרים עתיד" (להלן: התוכנית) היא תוכנית מעבר מבית הספר לעולם העבודה עבור תלמידים עם מוגבלויות שונות הלומדים בחינוך המיוחד. התוכנית הופעלה על ידי השירות לשיקום תעסוקתי באגף השיקום של משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה) בשיתוף עם האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך. התוכנית פעלה בבתי ספר לחינוך מיוחד ובכיתות חינוך מיוחד בבתי ספר רגילים. מטרת התוכנית הייתה לחשוף את התלמידים לעולם התעסוקה ולפתח אצלם אוריינטציית עתיד ויכולת לביצוע בחירות חשובות לקשורות לעתידם. התוכנית כללה שני חלקים עיקריים: חלק עיוני של היכרות אישית וכללית עם עולם התעסוקה וחלק מעשי של התנסות תעסוקתית במקומות עבודה בשוק החופשי. המחקר נערך עבור משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

מטרות המחקר

הערכת תוכנית "יוצרים עתיד" ובחינת היישום והתוצאות בטווח הקרוב והרחוק מתוך מטרה לסייע להמשך הפיתוח של התוכנית.

שיטת המחקר

המחקר כלל שילוב של מתודות איכותניות וכמותיות והתנהל בשלבים אחדים.

איסוף נתונים איכותני 2013/2014: נערכו ביקורים בבתי ספר שהשתתפו בתוכנית, ובמסגרתם נערכו שיחות אישיות עם תלמידים. נוסף על כך נערכו ביקורים במקומות התנסות, שם נערכו שיחות עם תלמידים וממונים. סך הכול בוצעו ביקורים בשמונה בתי ספר ובעשרה מקומות התנסות. במסגרת הביקורים בוצעו 14 שיחות אישיות עם תלמידים, 4 שיחות קבוצתיות ו-8 שיחות אישיות עם ממונים במקומות ההתנסות. כמו כן נבחן מידע לא מזוהה מתיקים אישיים של תלמידים משתתפי התוכנית.

נוסף לאלה, נערכו ראיונות חצי מובנים עם אנשי הצוות החינוכי האחראים לתוכנית, עם זכייני התוכנית ועם אנשי מפתח במשרד הרווחה ובמשרד החינוך (סך הכול בוצעו 31 ראיונות חצי מובנים).

איסוף הנתונים הכמותי 2016/2017 כלל כמה רכיבים:

- נתונים מצרפיים על משתתפי התוכנית שסופקו על ידי רכזי התוכנית.
 - 102 ראיונות טלפוניים מובנים עם ממונים על התלמידים במקומות ההתנסות.
 - ראיונות פנים אל פנים עם תלמידים בעזרת שאלון מובנה. סך הכול נערכו ראיונות עם 102 תלמידים משתתפי התוכנית ועם 56 תלמידים מקבוצת ההשוואה.
 - 73 מורים מילאו שאלון מקוון להשלמת פרטים על התלמידים. סך הכול המורים ענו על שאלונים עבור 92 תלמידים בתוכנית ועבור 44 תלמידים בקבוצת ההשוואה.
- איסוף נתונים כמותי 2018/2019:** בוצעו ראיונות טלפוניים עם הורי התלמידים מקבוצת התוכנית ומקבוצת ההשוואה, כשנתיים לאחר סיום הלימודים. סך הכול רואיינו 94 הורים בקבוצת התוכנית ו-45 הורים בקבוצת ההשוואה.

ממצאים עיקריים

א. יישום התוכנית

התוכנית הופעלה על ידי שני מפעילים: עמותת "אלווין" שהייתה המפעיל העיקרי ועמותת "שמע".

מודל העבודה של התוכנית כלל רכיבים שונים שלא תמיד בוצעו במלואם:

משך ההשתתפות בתוכנית למשתתף הוא שנתיים וחצי. בפועל, לא הייתה הקפדה על השתתפות מלאה על פי מודל התוכנית, חלק מן התלמידים השתתפו בתוכנית פחות משנתיים וחצי, וחלקם השתתפו בה שנה אחת בלבד.

רכיב נוסף הנכלל במודל התוכנית היה מערכת מובנית של שאלונים שנועדו לבניית תוכנית אישית עם התלמידים ולמעקב אחר יישומה. השאלונים מולאו על ידי רכזי ההשמה יחד עם התלמידים. אחוזי ההשבה של רכזי "אלווין" היו גבוהים - 89% בתשע"ו ו-93% בתשע"ז. ב"שמע" היו אחוזי ההשבה נמוכים יותר אך גם הם השתפרו מאוד בין השנים - 52% בתשע"ו ו-81% בתשע"ז. על

פי דיווחי הרכזים מילוי השאלונים היה מורכב ולא הייתה הנגשה לתלמידים עם לקויות שונות. יש לציין כי עם התפתחות התוכנית דאג משרד הרווחה לשאלונים מונגשים ומותאמי שפה.

נוסף על כך, התוכנית הוגדרה כמיועדת לתלמידים עם פוטנציאל גבוה להשתלבות בשוק העבודה, אולם לא הוגדר מהם המדדים לבחינת הגדרה זו ומי אחראי לקבוע זאת, ואכן בפועל לא כל התלמידים השתייכו לקטגוריה זו.

מרבית התלמידים משתתפי התוכנית לקחו חלק בהתנסות המעשית, שהיא הרכיב המרכזי של התוכנית. גם כאן חל שיפור בין השנים - בתשע"ו 53% מן התלמידים ב"שמע" ו-81% מן התלמידים ב"אלווין" השתתפו בהתנסות המעשית, ובתשע"ז, 54% מן התלמידים ב"שמע" ו-90% מן התלמידים ב"אלווין". מרבית התלמידים (74%) השתלבו במקומות התנסות בשוק החופשי או במלכ"רים (25%). התלמידים הביעו שביעות רצון מן ההתנסות ומן היחס שקיבלו במקום ההתנסות.

מרבית מקומות ההתנסות (92%) ביצעו התאמות שונות כדי לקלוט את התלמיד לעבודה. לרוב היו אלה התאמות של המשימות ויחס אישי. מרבית הממונים (80%) לא נתקלו בבעיות הנוגעות להעסקת התלמיד, מבין אלו שנתקלו בבעיות, 75% פנו לרכז לקבלת עזרה. העבודה עם הרכזים קיבלה משוב חיובי מן הממונים - 89% מן הממונים דיווחו על זמינות מיידית של הרכז כאשר נדרשה וציינו לטובה את הדאגה והמעורבות של הרכזים ואת שיתוף הפעולה שנוצר במהלך העסקת התלמידים במסגרת ההתנסות המעשית.

98% מן הממונים היו מרוצים או מרוצים מאוד מן ההחלטה לאפשר התנסות לתלמידים במסגרת התוכנית ו-92% היו מרוצים במידה רבה או במידה רבה מאוד מן התלמידים שהתנסו אצלם במסגרת התוכנית. 70% מן הממונים העריכו את תרומת התפוקה של התלמיד למקום ההתנסות, ו-60% מן הממונים העריכו כי ההתנסות המעשית תרמה לעובדים האחרים ולימדה אותם להיות סבלניים יותר. מרבית הממונים (96%) בטוחים או חושבים שירצו להמשיך ולהעסיק תלמידים במסגרת התוכנית ולמעלה ממחצית (58%) מן הממונים בטוחים או חושבים שישקלו להעסיק תלמידים שהתנסו אצלם כעובדים בשכר.

בסך הכול, שביעות הרצון מן התוכנית של כלל הגורמים המעורבים בה הייתה גבוהה מאוד. 91% מן ההורים היו מרוצים או מרוצים מאוד מן התוכנית, 92% מן המורים חושבים כי ההתנסות תרמה או תרמה מאוד לתלמידים ו-82% מן התלמידים משתתפי התוכנית חושבים כי ההכנה לתעסוקה שקיבלו במסגרת בית הספר תעזור להם בחיים, זאת בפער מובהק לעומת תלמידים בקבוצת ההשוואה (44%).

ב. השפעת התוכנית

המחקר ביקש לבחון השפעות של התוכנית בטווח הקצר ובטווח הארוך.

בטווח הקצר - ההשתתפות בתוכנית, ובעיקר ההתנסות התעסוקתית תרמה לתלמידים בידע והיכרות עם עולם העבודה וברכישת מיומנויות מקצועיות. 47% מן התלמידים השיבו כי ההתנסות תרמה להם ברכישת כישורים מקצועיים ו-30% השיבו כי ההתנסות תרמה להם ברכישת כישורים בין-אישיים. 50% מן התלמידים שהשתתפו בתוכנית ו-38% מן ההורים חושבים כי ההשתתפות בתוכנית תרמה לתלמידים ידע, ניסיון מקצועי והיכרות עם עולם העבודה.

בכל הנוגע לתכנון העתיד, יותר תלמידים משתתפי התוכנית ערכו יותר שיחות לתכנון העתיד עם המורים וההורים. נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות, כאשר לפי דיווח המורים, 82% מן התלמידים בתוכנית ערכו פגישה על תוכניות לעתיד בנוכחותם, לעומת 57% בקרב התלמידים בקבוצת ההשוואה. עם זאת כאשר התלמידים נשאלו האם קיבלו הסבר בבית הספר בנוגע לאפשרויות שעומדות בפניהם בעתיד, רק 54% מן התלמידים השיבו כי קיבלו הסבר, ללא הבדלים ניכרים בין קבוצת התוכנית לקבוצת ההשוואה.

התפיסה הסובייקטיבית של התלמידים על אודות עתידם טובה. 92% מן התלמידים בקבוצת התוכנית חשבו כי יהיו מסוגלים להיות עובדים טובים, 85% מוכנים להתאמץ וללמוד כדי למצוא עבודה טובה ו-77% חשבו כי יצליחו למצוא עבודה טובה. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצת התוכנית לקבוצת ההשוואה.

בטווח הארוך - על פי דיווחי ההורים, מרבית התלמידים משתתפי התוכנית (85%) השתלבו לפחות במסגרת אחת של צבא, שירות לאומי, לימודים או עבודה במקום עבודה רגיל בשנתיים לאחר סיום הלימודים.

20% מבוגרי התוכנית ו-30% מבוגרי קבוצת ההשוואה עבדו בעבודה בשוק החופשי במהלך השנתיים שחלפו מאז סיום הלימודים בבית הספר, ללא הבדלים מובהקים בין הקבוצות. כלומר, המחקר לא הצליח להראות כי תלמידים שהשתתפו בתוכנית נטו יותר לעבוד בעתיד, בהתאם למטרות התוכנית. כמחצית מן ההורים (45% בקבוצת התוכנית ו-54% בקבוצת ההשוואה) דיווחו כי לתלמידים היה קושי במציאת עבודה. הקושי המרכזי שהקשה על מציאת העבודה, על פי דיווחי ההורים, היה המצב הבריאותי, הפיזי או הנפשי של התלמיד (40% בקבוצת התוכנית ו-50% בקבוצת ההשוואה).

נושא נוסף שנבחן במחקר הוא השפעת ציפיות הסביבה על התפתחות התלמידים. בסיום הלימודים, נשאלו התלמידים על אודות הציפייה שלהם מעצמם בנוגע להשתלבות במסגרות של צבא, שירות לאומי, עבודה במקום עבודה רגיל או מוגן, לימודים ועוד, בדומה לכך נשאלו על אודות תפיסתם בנוגע לציפיית ההורים שלהם כי ישתלבו במסגרות אלה.

נמצא כי יש פער בין התפיסה העצמית של התלמידים לתפיסתם את ציפיות הוריהם. לדוגמה, 79% מן התלמידים בתוכנית ו-76% מן התלמידים בקבוצת השוואה חושבים שיעבדו בעבודה רגילה אולם רק 49% ו-50% בהתאמה חושבים שהוריהם מצפים שיעבדו בעבודה רגילה בעתיד. בהשוואה בין תפיסת התלמיד את ציפיות הוריו ובין מה שהתלמיד עשה בשנתיים מסיום הלימודים, נמצא כי יש קשר חיובי מובהק בין תלמידים שחשבו כי ההורים מצפים מהם ללכת לצבא או לשירות לאומי ובין תלמידים שמשרתים בצבא או בשירות לאומי ($p=0.001$). באפשרויות האחרות שנבדקו (כגון עבודה בשוק החופשי, לימודים) לא נמצאו קשרים מובהקים. כלומר, נמצא קשר מובהק בין ציפיות ההורים לבין יישום ציפיה זו בפועל רק כאשר דובר בגיוס לצבא ובשירות לאומי, אך יש לזכור כי בנקודת הזמן שבה נערך המחקר, כשנתיים לאחר סיום הלימודים, רוב התלמידים משתייכים למסגרות של צבא ושירות לאומי ואלה האפשרויות המתאימות ביותר לשלב חיים זה.

כאשר בוחנים את ציפיות המורים עולה מגמה זוהי לזו שעלתה מציפיות ההורים, נמצא קשר חיובי מובהק בין דיווח המורים למסוגלות התלמיד לגיוס לצבא בגיוס רגיל / התנדבות לצבא ובין תלמיד שמשרת או שירת בצבא ($p=0.001$)/($p=0.008$). כמו כן, נמצא קשר חיובי מובהק בין תפיסת המורים את מסוגלות התלמיד לשרת בשירות לאומי ובין תלמידים שמשרתים או שירתו בשירות לאומי ($p=0.007$). בשאר הפרמטרים שנבדקו לא נמצא קשר מובהק בין תפיסת המורה את מסוגלות התלמיד ובין עיסוקו לאחר סיום הלימודים.

נתון חשוב הוא הפער בין תפיסות התלמידים את מסוגלותם להשתלבות במסגרות שונות בעתיד ובין ציפיות המורים. יותר תלמידים חושבים כי יוכלו להשתלב במסגרות נורמטיביות מאשר מורים החושבים כך. כך לדוגמה 39% מן המורים בקבוצת התוכנית ו-51% בקבוצת ההשוואה חושבים כי התלמיד יוכל לעבוד בעבודה רגילה לעומת 79% ו-76% מן התלמידים, בהתאמה. לעומת זאת בעוד 63% מן המורים בקבוצת התוכנית ו-61% מן המורים בקבוצת ההשוואה חושבים שהתלמיד מסוגל להשתלב במפעל מוגן רק 21% ו-13% מן התלמידים חושבים כך, בהתאמה.

גם בבחינה של ציפיות התלמידים מעצמם לעומת עיסוקם בפועל נמצא כי בקרב כל משתתפי המחקר יש קשר חיובי מובהק בין תלמידים שחשבו כי יתגייסו לצבא ובין תלמידים שמשרתים או שירתו בצבא ($p=0.001$). באופן דומה נמצא קשר חיובי מובהק בין תלמידים שחשבו כי ישרתו בשירות לאומי ובין תלמידים שמשרתים או שירתו בשירות לאומי ($p=0.001$), וזאת בדומה לציפיות ההורים והמורים.

השפעה נוספת של התוכנית לטווח הארוך היא קשר עם רשויות הרווחה. במסגרת התוכנית נערכו פגישות של נציג מן הרווחה עם תלמידים משתתפי התוכנית מתוך מטרה לחזק את הקשר ולהכיר לתלמידים ולמשפחות את רשויות הרווחה שיכולות לתת מענה לאחר שבית הספר יוצא מן התמונה. באופן מובהק, יותר תלמידים בקרב משתתפי התוכנית נפגשו עם נציג משירותי הרווחה ברשות המקומית. על פי דיווחי המורים, 54% מן התלמידים בתוכנית ערכו פגישה עם עובד סוציאלי מן הרווחה לצורך שיחה על תוכניות לעתיד, לעומת 18% מן התלמידים בקבוצת ההשוואה. ואכן, כשנתיים לאחר סיום הלימודים, משפחות של תלמידים משתתפי התוכנית מכירות יותר, באופן מובהק, תוכניות שיקום ותעסוקה לאנשים עם מוגבלות (42% בקבוצת התוכנית לעומת 17% בקבוצת ההשוואה). עם זאת, רק 27% מן ההורים בקבוצת התוכנית ו-33% בקבוצת ההשוואה דיווחו כי עשו שימוש בתוכניות שיקום ותעסוקה.

מגבלות המחקר

- גודל המדגמים במחקר קטן ומקשה על מציאת הבדלים מובהקים בין קבוצת התוכנית לקבוצת ההשוואה. היו קשיים שונים בגיוס משתתפים למחקר, במיוחד בקבוצת ההשוואה שקטנה משמעותית מקבוצת התוכנית. נוסף על כך, חלק מהורי התלמידים לא אותרו או שלא הסכימו להתראיין בסיום התוכנית או במעקב כעבור שנתיים. מספר הנחקרים לפיכך הוא קטן ולכן קשה לראות הבדלים מובהקים סטטיסטית, גם אם יש לתוכנית השפעה.
- ישנם הבדלים בין מאפייני משתתפי קבוצת התוכנית ובין מאפייני קבוצת ההשוואה. על פניו נראה כי רמת התפקוד של התלמידים בקבוצת ההשוואה גבוהה יותר מזו של התלמידים משתתפי התוכנית.
- חלק ממשתתפי קבוצת ההשוואה למדו בבתי ספר שהתוכנית פעלה בהם, חלקם השתתפו בחלק העיוני של התוכנית וחלקם השתתפו בתוכניות אחרות של הכנה לעבודה, מכאן שקבוצת ההשוואה אינה כוללת תלמידים שלא עברו כלל הכנה לעבודה, אלא רובם עברו הכנה שהיא שונה ממשתתפי התוכנית. ההכנה לעבודה של התלמידים בקבוצת ההשוואה אינה אחידה ומוסדרת ולכל תלמיד היא כללה מרכיבים שונים, בהתאם לתהליך שהוגדר בכל בית ספר. נתון עלול להשפיע על בחינת ההבדלים בין הקבוצות.

- מוגבלותם של חלק מן התלמידים לא אפשרה ראיונות טלפוניים ולכן התבצע שינוי במערך המחקר שהתעתד לכלול ראיונות טלפוניים עם התלמידים בסיום בית הספר ושנתיים לאחר סיום בית הספר. בסיום בית הספר נערכו ראיונות פנים אל פנים ושנתיים לאחר סיום בית הספר, עקב חוסר היתכנות תקציבית, נערכו ראיונות טלפוניים עם ההורים. החשיפה החלקית של ההורים לתוכנית הובילה לקבלת מידע חלקי ומבוסס עמדות ההורים על אודות השפעת התוכנית.

המלצות

- השתתפות בתוכנית "יוצרים עתיד" והתנסות התעסוקתית העניקה למשתתפים היכרות עם עולם העבודה וחיזוק מיומנויות, מרבית המשתתפים השתלבו במסגרות של צבא, שירות לאומי, לימודים או עבודה במקום עבודה רגיל. לצד זאת עדיין ישנם חסמים וקשיים בהשתלבות בשוק העבודה המצריכים חשיבה לטווח הארוך יותר של תעסוקת צעירים עם מוגבלות.
- מודל העבודה של התוכנית יושם חלקית. מיצוי של פוטנציאל התוכנית מצריך הבחנה מחודשת של אוכלוסיית התוכנית, קביעה של קריטריונים מוסדרים להשתתפות בתוכנית, התאמה של התוכנית לאוכלוסייה המשתתפת בה והוספת רכיבים, דוגמת ליווי בהתנסות.
- מומלץ להרחיב את ההכשרה ואת מתן הכלים לגיבוש ההכוונה העצמית של התלמידים במסגרת בית הספר. יש לשקול להגביר את מעורבות ההורים והמורים בגיבוש ההכוונה העצמית של התלמידים וליצור מערכת התומכת באפשרות התלמידים להתפתח.
- יש צורך בהקמת מערך ליווי ותמיכה בהשתלבות בעולם התעסוקה גם לאחר סיום מסגרת הלימודים, יחד עם העלאת מודעות התלמידים והמשפחות לתוכניות התעסוקה הקיימות במסגרות הרווחה והמיועדות לבוגרים עם מוגבלות.
- התוכנית יכולה להוות הזדמנות להעלאת המודעות וליצירת מחויבות בקרב מעסיקים המשתתפים בהתנסות בכל הנוגע להעסקת אנשים עם מוגבלות. במסגרת התוכנית ניתן לייצר חשיפה של מעסיקים לקשיים של אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה ולחשיבות של העסקת אנשים עם מוגבלות עבור החברה והפרט.

דברי תודה

מחקר זה התאפשר בזכות הסיוע ושיתוף הפעולה של אנשים רבים, וברצוננו להודות להם. בראש ובראשונה, לד"ר שלי נורדהיים, מנהלת תחום בכיר תעסוקת אוכלוסיות רווחה במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, למימי פלצ'י, מפקחת ארצית באגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך, לד"ר ליאורה שור-ברק מדריכה ארצית באגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך ולשאר חברי ועדת ההיגוי שליוו את המחקר. תודה לד"ר יוסף (אסי) אהרנוב, מנהל אגף מחקר, באגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה. תודה לרכזי התוכנית, המורים, הממונים, ההורים והתלמידים שתורמו מזמנם, מניסיונם ומידעוניהם, אנו מנועים מלציין כאן את שמותיהם, בשל החובה והרצון להגן על פרטיותם. תודה לבעלי התפקידים במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים ובמשרד החינוך שהתראיינו למחקר וליוו אותו, ולעובדי עמותות "אלוין" ו"שמע" שסייעו בביצוע המחקר בכל שלביו.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
1	1.1 רקע
2	1.2 תוכניות מעבר
4	1.3 תיאור התוכנית "יוצרים עתיד"
7	2. מטרת המחקר ושאלות המחקר
8	3. מערך המחקר
8	3.1 אוכלוסיית המחקר
8	3.2 שיטת המחקר
12	3.3 הליך המחקר
14	4. ממצאים
14	פרק ראשון: מאפייני המשתתפים במחקר
17	פרק שני: יישום התוכנית
32	פרק שלישי: עיסוקים לאחר סיום הלימודים
39	פרק רביעי: ציפיות מן התלמידים
45	פרק חמישי: השפעת התוכנית
52	5. סיכום ודיון
59	6. מסקנות והמלצות
60	מקורות
66	נספחים
66	נספח 1: שאלון ממונים
75	נספח 2: שאלון תלמידים
83	נספח 3: שאלון מורים
92	נספח 4: שאלון הורים
113	נספח 5: טבלת מסוגלות - ממוצעים

רשימת לוחות

13	לוח 1: מערך המחקר המלא
14	לוח 2: מאפיינים כלליים של המשתתפים במחקר, על סמך דיווחי התלמידים
15	לוח 3: לקויות התלמידים, על סמך דיווחי המורים
17	לוח 4: קבלת קצבת נכות מביטוח לאומי, דיווחי ההורים
18	לוח 5: היקף התוכנית, לפי דיווח רכזי ההשמה, כלל משתתפי התוכנית
20	לוח 6: מילוי שאלוני התוכנית, לפי עמותה מפעילה ולפי שנת לימודים, על כלל משתתפי התוכנית
20	לוח 7: ביצוע התנסות מעשית לפי עמותה מפעילה ולפי שנת לימודים, דיווח רכזי ההשמה על כלל משתתפי התוכנית
21	לוח 8: התנסות במקום העבודה במסגרת התוכנית "יוצרים עתיד" (N=83), דיווחי התלמידים
21	לוח 9: התנסות במקום העבודה במסגרת התוכנית "יוצרים עתיד" (N=73), דיווחי ההורים (תשובה פתוחה, מקובץ)
23	לוח 10: התאמות שנעשו במקום העבודה לקליטת התלמיד, דיווחי הממונים (N=107)
24	לוח 11: חששות בנוגע לתוכנית ולתחילת העסקת התלמיד, דיווחי הממונים (N=106)
24	לוח 12: קשיים עם תלמידים במסגרת ההתנסות (במידה מעטה/ ביוגוית או רבה מאוד), דיווח הממונים (N=102)
25	לוח 13: נוכחות של מלווה מבית הספר במקום העבודה (N=59), דיווחי המורים
25	לוח 14: דרכי הגעה למקום העבודה (N=59), דיווחי המורים
26	לוח 15: תפיסת התלמידים את עבודת הרכז (N=90), דיווחי התלמידים
27	לוח 16: מה כלל הקשר עם הרכז, דיווח הממונים
27	לוח 17: שביעות רצון בעבודה עם הרכז, שאלה פתוחה (N=102)
28	לוח 18: במה תרמה לי ההתנסות - שאלה פתוחה (N=77), דיווחי תלמידים
28	לוח 19: במה תרמה ההשתתפות בתוכנית? שאלה פתוחה (N=64), דיווחי הורים
29	לוח 20: מה משיגים כשמשתתפים בהכנה לעבודה - שאלה פתוחה (N=92), דיווחי תלמידים
30	לוח 21: הצעות לשיפור בתוכנית ההכנה של התלמיד לתעסוקה בבית הספר - שאלה פתוחה (N=81), דיווחי המורים
30	לוח 22: רמת שביעות הרצון מן התוכנית שבה השתתף התלמיד (N=73), דיווח ההורים
	לוח 23: תרומת התלמיד למקום ההתנסות, שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד" (N=103),
31	דיווח הממונים
33	לוח 24: עיסוק התלמיד במהלך השנתיים לאחר סיום הלימודים, דיווחי ההורים
34	לוח 25: האם היה קושי במציאת עבודה? דיווחי הורים

- לוח 26: דברים מרכזיים שהקשו על התלמיד למצוא עבודה, דיווחי ההורים
לוח 27: קושי במציאת עבודה בעתיד, דיווח התלמידים
לוח 28: איזו עזרה תסייע לתלמיד להשתלב בשוק העבודה? דיווחי ההורים
לוח 29: תחושת מסוגלות בעבודה, דיווחי תלמידים והורים שהשיבו בחיוב
לוח 30: פעילויות בשעות הפנאי, דיווחי ההורים (תשובות פתוחות, מקובץ)
לוח 31: מהיכן החברים של התלמיד, דיווחי ההורים
לוח 32: כמה פעמים התלמיד נפגש עם חברים, דיווחי ההורים
לוח 33: תפיסת התלמידים את ציפיות ההורים מהם לאחר סיום הלימודים, דיווחי התלמידים
לוח 34: תוכניות לאחר סיום הלימודים (N=102 בקבוצת התוכנית, N=53 בקבוצת ההשוואה), דיווחי התלמידים
לוח 35: מסוגלות התלמיד לפעילויות אחרי שיסיים את בית הספר (N=78 בקבוצת התוכנית, N=39 בקבוצת ההשוואה), דיווחי המורים
לוח 36: מסוגלות התפקוד של התלמיד, שיעור המשיבים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד", דיווחי המורים
לוח 37: שיפור במיומנויות התלמיד בעקבות ההתנסות במקום העבודה, (N=102), דיווח ממונים
לוח 38: היכרות עם מסגרות עתידיות - שאלה פתוחה לבחינת היכרות עם האפשרויות הקיימות, דיווחי התלמידים
לוח 39: תפיסת מסוגלות עצמית, דיווחי התלמידים
לוח 40: תוכניות לשנה הקרובה ולעתיד הרחוק, דיווחי ההורים
לוח 41: פגישה של הצוות החינוכי עם הורי התלמיד על תוכניות לעתיד, דיווחי המורים
לוח 42: שימוש בתוכניות שיקום ותעסוקה לאנשים עם מוגבלות, דיווחי ההורים
לוח 43: צורך בסיוע לצעיר משירותי הרווחה, דיווחי ההורים

רשימת תרשימים

- 16 תרשים 1: ביצוע פעולות באופן עצמאי, לבד ובקלות על ידי התלמיד, דיווחי הורים ומורים
- תרשים 2: התלמידים שהשתתפו בתוכנית "יוצרים עתיד" לפי עמותה מפעילה, ולפי שנת לימודים, כלל משתתפי התוכנית
- 18 תרשים 3: התלמידים שהשתתפו בתוכנית "יוצרים עתיד" לפי מחוז ולפי שנת לימודים, כלל משתתפי התוכנית
- 18 תרשים 4: התלמידים המשתתפים בתוכנית "יוצרים עתיד" לפי שנת ההשתתפות בתוכנית, כלל משתתפי התוכנית
- 19 תרשים 5: שביעות רצון ממקום ההתנסות (N=102), דיווחי התלמידים
- 22 תרשים 6: מחשבות לעתיד
- 31 תרשים 7: השתייכות למסגרת של צבא, שירות לאומי, עבודה במקום עבודה רגיל או לימודים לאחר סיום הלימודים, דיווח ההורים
- 32 תרשים 8: התלמיד יחוה קושי במציאת עבודה בעתיד, דיווח ההורים
- 35 תרשים 9: שביעות רצון מן הדברים שהתלמיד עושה בתקופה זו, דיווחי ההורים
- 42 תרשים 10: תוכניות לעתיד על פי דיווחי התלמידים בעת סיום לימודיהם לעומת עיסוקם שנתיים לאחר סיום התוכנית, על פי דיווחי ההורים
- 44 תרשים 11: ציפיות המורים, התלמידים ותפיסת ציפיות ההורים, לעומת תעסוקה בשנתיים לאחר סיום התוכנית, על פי דיווחי המורים, התלמידים וההורים
- 45